

ZIBOLEN ENDRE: JOHANN HEINRICH PESTALOZZI

Budapest, 1984. Tankönyvkiadó, 168 + VIII oldal
Egyetemes Neveléstörténet 24–25. füzet

Ebben az évben ünnepeltük a mai magyar neveléstudomány kiemelkedő személyiségének, Zibolen Endrének a hetvenedik születésnapját. A jeles eseményt maga az ünnepelt sajátos módon tette emlékezetessé: megfordítva a szokást, ő ajándékozta meg tisztelőit – a neveléstudomány szakembereit s a pedagógusok széles táborát – egy kiváló kötettel: *a Pestalozzi-monográfiával*. De ugyancsak tőle kapott ajándékként vehettük kézbe a közelmúltban az „*Első óvodánk életéből. 1829–1833.*” című (társszerzőkkel írt) pompás könyvét is.

Pestalozziról először és utoljára Fináczy Ernő írt nagyszabású, monográfiának is beillő terjedelmes fejezetet az újkor neveléstörténetét tárgyaló, 1927-ben megjelent kötetében. Tudományos igényű önálló kötetben magyar szerző még nem dolgozta fel a nagy svájci nevelő életművét.

1927-ben – Pestalozzi halálának századik évfordulóján – indult meg műveinek modern kritikai kiadása svájci, illetőleg német szakemberek jóvoltából; születésének kétszázadik évfordulóján, 1946-ban pedig összes leveleinek jelentését kezdték el Zürichben. Ezeknek az alapvető források-szövegeknek a közreadása a Pestalozzi-szakirodalom valóságos reneszánszát eredményezte külföldön. A Pestalozzival foglalkozó hazai szakirodalom elenyésző volt a felszabadulás előtti években. A legnagyobb szabású hazai vállalkozás éppen Zibolen Endre nevéhez fűződik: ő szervezte meg azt a fordító-együttest, amelynek munkáját irányítva összeállította, szerkesztette, magvas bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátva közrebocsátotta 1959-ben a „*Pestalozzi válogatott művei*” című gyűjteményt. Ennek két kötete ettől kezdve nélkülözhetelenné vált a népoktatástörténettel, elemi oktatástörténettel, a munkaoktatás pedagógiájával foglalkozó kutatók számára éppen úgy, mint a pedagógusképzésben, a felsőfokú neveléstörténeti oktatásban. Zibolen Endre ezután is számos alapvető tanulmányt publikált mind Pestalozziról, mind hazai hatásainak különféle vonatkozásairól.

És most kezünkben az új Pestalozzi-monográfia: az elmúlt évtizedek friss külföldi kutatási eredményei, valamint szerzőnk saját széles körű kutatási eredményei mind beleötvöződtek ebbe a gazdag tartalmú kötetbe. Széles látókör, nyitott gondolkodás, pedagógiai-neveléstörténeti szakszerűség, a téma alapos ismerete, a rávonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom teljes birtoka, kiváló stílus-készség, világos szerkesztésmód – és még sorolhatnánk a munka erényeit. Végigolvasva anyagát: *árnyalt, plasztikus, „mélyéles” Pestalozzi-kép* rajzolódik ki az olvasó előtt.

Szerzőnk alapos gondossággal kutatta fel a sokat és sokfélét (nem túl fegyelmezett gondolatmenetekkel és nem túlságosan világos stílusban) író Pestalozzi különféle írásából a nagy népnevelési eszme egyes elemeit. Különleges értéke a kötetnek, hogy a szerző bőségesen idéz Pestalozzi műveiből (igen sok Pestalozzi-szövegrészletet itt olvashatunk először magyarul), s elsősorban ezekre alapozza meggyőző következtetéseit, summázó megállapításait. Braviros teljesítmény ilyen – aránylag rövid – terjedelemben ennyire teljes képet adni Pestalozziról, életéről és népnevelési eszméiről.

A kötet első részében az egyik nagy Pestalozzi-idea, az *elemi oktatás és a fizikai munka összekapcsolásának* története és alakuló-változó tartalma olvasható.

Ennek első fejezetében – „*Előzmények és körülmények*” címmel – Pestalozzi gyermekkorra és ifjúsága, valamint az őt körülvevő társadalmi-gazdasági és művelődési viszonyok kerülnek bemutatásra. Ezután a neuhofi kísérlet elemzése következik. „*A bonnali iskola*” a következő többágú fejezet címe. Itt a fő helyet az alapvető-meghatározó mű, a „*Lénárd és Gertrud*” értő és érzékeny elemzése foglalja el, ezt a bonnali iskola megszervezésének s a benne folyó oktató-nevelőmunka tartalmának ismertetése követi. Majd „*Írások a Neuhof magányából*” címmel az 1780-as évek főbb ira-

taigondolatai kerülnek elemzésre, köztük az „Egy remete esti órája” és a „Vizsgálódásaim” című, Pestalozzi gondolati-eszmei fejlődésében oly jelentős írások. E szakaszt a stansi árvaházban töltött esztendő ismertetése, elemzése zárja.

A kötet második nagy része azt a heroikus küzdelmet mutatja be mesteri tömörítéssel, amelyet Pestalozzi *az alapozó* („elemi”) *tantárgyi-értelmi képzés* elemeinek kidolgozásában véghez vitt, egyrészt saját gondolataival viaskodva, másrészt szűk látókörű környezetével, harmadsorban a hagyományos pedagógiai elgondolásokkal csatázva. Pestalozzinak az itt kialakított, kipróbált és kiérlelt oktatásmódszertani elvei alig felmérhető hatással voltak az egész egyetemes neveléstörténet, de főképpen a népiskolai oktatásmódszertan későbbi alakulására.

Pestalozzi életének e szakasza a burgdorfi iskolában kezdődött. A kötet ezzel foglalkozó első fejezete „Az elemek keresése” címet viseli, ilyen részletezésben: „A módszer születése”, „A burgdorfi intézet”, „Az elemi könyvek”, „A kísérletek néhány tanulsága”. Közben finom analízis alá kerülnek „A módszer”, „Hogyan tanítja Gertrud gyermekeit?”, „Nézetek a tárgyakról” című Pestalozzi-írások is.

S a kiteljesedés korszaka Yverdonban – ez a tárgya „Az elemi képzés jegyében” című befejező nagy összegző fejezetnek. A legfőbb mondanivalót itt „Az intézeti élet”, „Az elemi képzés eszméje” és „Az alkotóképesség nevelése” című alfejezetek hordozzák. S a kötet befejezése mi lehetne más, mint az életmű záróköve, a „Hattyúdál”, amelyben újra felragyognak a korábbi évtizedek nagy gondolatai, de most már egy sokat megélt ember életbölcességével, kissé rezignáltan, naplementés fénytöréssel.

(Vajon tudták-e elődeink *ezt* a Pestalozzit úgy érzékelti, ahogyan szerzőnk és generációja, s a mi generációnk? A hasonlóságok olyan szembevetűnők: a nagy tervek fiatalos lendülete, a lehetetlenül való megpróbálkozás, az embert és terveit feldobó hősi-hősies korszakok, a világot-hazát megrengető politikai események, a szelek és viharok társadalmi megrázkódtatásai, az embert és terveit egekig repítő új energiák – majd a csendesebb, higgadtabb, rendező-gyűjtő-szervező történelmi viszonyok és életkorok – végül egy Hattyúdalban (vagy anélkül) visszatekinteni a messzeségbe vesző ifjú életkorra és a világot megforgatni akaró korszakokra, s tényszerűen, de nem keserűen megállapítani: de messze vagyunk már attól, minden vonatkozásban . . .)

Érdeemes felidézni, miben látja szerzőnk Pestalozzi yverdoni korszakának, de tulajdonképpen *egész életművének legfőbb eredményét, illetőleg az eredmények legmélyebb okát*. Nem más volt ez, mint „a Pestalozziból áradó és mindeneket átható személyes szeretet”, hiszen „az elemi eszközök minden fogyatékosága és egyenetlensége ellenére az ebből a szeretetből táplálkozó nevelésközpontú szemlélet alapozta meg az eredményeket” (136. o.).

Egy másik gondolatra szerzőnk külön is felhívja a figyelmet e megjegyzésével: „Több tekintetben napjainkig a mi pedagógiánk sem jutott túl azokon a korlátokon, amelyek az yverdoni intézet munkájának határt szabtak. A párhuzam helyenként szinte megdöbbentő.” Ide kapcsolódó egyik aktuális megjegyzése talán már idejét múlta: „Jóllehet antropológiai szemléletünk már réges-régen elvetette az emberben egymás mellett működő erők feltételezését, a nevelésről való eszmélkedés ma is még többnyire különálló nevelési területek nyilvánvalóan inadekvát kategóriával küszködik.”

A másik yverdoni tanulság viszont saját jelenkori helyzetünkre is bátran vonatkoztatható. „A fejlett iskolarendszerű államokban – írja Zibolen Endre – gyakorlatilag megvalósulóban van már a képességeknek a hivatásra való képzést, a szakosodást megelőző sokoldalú kiművelése, de kivétel nélkül mindenütt probléma még, miként lehet biztosítani a meghatározott szakmára való felkészülés mindenoldalúan művelő jellegét, egyrészt párhuzamosan ható művelő ráhatások útján, másrészt – és főképpen – annak megoldása révén, hogy a szakosodás, az egyre szűkebb területre összpontosuló és egyre igényesebb szakmai ismeretek és készségek elsajátítása az egész személyiségre művelő erővel hasson.” (137. o.)

Azt hiszem, a mai magyar elméleti neveléstudomány mindegyik áramlata és tábora érdeklődéssel gondolkozhat el Zibolen Endre következő, *a Pestalozzi-életmű summázásának is beillő megállapításával*: „Nem az ipar iránti érzék, a gyári munka iránti érzék – az alkotás iránti érzék az, ami igazán emberi tulajdonunk.” Pestalozzi szerint ezt az alkotás iránti érzéket, vagy másképpen ezt a *technikai-művészi érzéket* kell kifejleszteni a növendékekben, mert ebben egyebek mellett az *ipar iránti érzék* is benne foglaltatik. Ez a sajátos érzék, illetőleg *képesség* éppoly alapvetőnek és általánosnak

tekinthető emberi sajátosság, mint a szív és a szellem adottságai. Ez a felismerés új irányba fordíthatja, magasabb síkra emeli az ipari képzésre vonatkozó elméleti vizsgálódást, valamint a pedagógiai gyakorlatot is. A *Kunst* ugyanis Pestalozzinál nemcsak a termelőtevékenységre való képességet jelenti, még csak nem is csupán tárgyi alkotások létrehozására való képességet, hanem *alkotást, produktivitást a legtágabb értelemben*.

Tökéletesen egyetérthetünk szerzőnk e gondolatmenetet záró konklúziójával (amely talán neveléstudományi szakembereink különféle elméleti platform alapján egymással hadakozó csoportjai számára is nyújthat közelítő szempontot).

„Nem vetítünk bele Pestalozziba idegen gondolatot – olvassuk –, ha úgy látjuk, eszméinek menete kényszerűen vezet a termelőmunkában kiteljesedő személyiségnek mint művelődési eszménynek a magasabbrendűségéhez, hiszen e módszer, a gyermekben rejlő erők lehető legteljesebb kifejtésének műve csak az alkotóképesség kiteljesedése esetén válik tökéletessé a maga egészében. Úgy véljük, hogy Pestalozzi életművének leglényegesebb motívumára, mintegy kulcsára utalunk ezzel, tevékenységének és elmélkedésének kiindulásában és végpontjában egyaránt meghatározó szociális célzatára” (142. o.).

Tudós, értelmet gyarapító könyv Zibolen Endre műve, amellet *szép* könyv is: nem csupán gondolatokat sugall, olvasójának a tudását növeli, de szerzőnk egyike azoknak a keveseknek, akik neveléstörténeti írásaikban egy jó értelemben vett retorikus műveltséggel, stílusos gondossággal, az olvasót megbecsülő és tisztelő gesztussal szinte művészi esszészövegekké formálják világos, fegyelmezett gondolataikat. Bárcsak a tekintetben is követőkre találna az ifjabb neveléstörténeti (és neveléstudományi) szakemberek körében!

Örvendetes esemény tehát Zibolen Endre Pestalozzi-kötetének megjelenése, – már régen nélkülözünk. Nagy nyeresége neveléstörténeti szakirodalmunknak, nem nehéz megjósolni, hogy mind a neveléstörténeti kutatók és oktatók, mind az igényesebb neveléstudományi elméleti szakemberek, mind a fogékonyabb pedagógusok körében széles körű érdeklődésre számíthat.

*

Végül nem lehet említés nélkül hagyni azt a tényt sem, hogy ezzel a Pestalozzi-kötettel, úgy tűnik újraéledt az *Egyetemes Neveléstörténet* című sorozat, a hazai neveléstörténeti szakembereknek 1961-ben – éppen Zibolen Endre kezdeményezésére indított – kiemelkedő vállalkozása. A sorozat kezdetben nagy reményekkel indult, több kötete jelent meg az 1960-as évek első felében, majd egy következő hullámban – a Zibolen Endre vezette akadémiai Neveléstörténeti Albizottság erőteljes szorgalmazására – az 1970-es évek közepén. Azután úgy tűnt, hogy a sorozat – vagy szerzői gárdája – kifulladt, a további kötetek elakadtak. Talán most Zibolen Endre munkája, e Pestalozzi-kötete a sorozatot is új nekilendülésre ösztönzi és készíti. Bár így történne.

Mészáros István

DANIEL ZIMMERMANN: La sélection non-verbale à l'école
(Nem verbális szelekció az iskolában)
Les Éditions ESF, Paris, 1982. 162 p.

A könyv címe magyarázatot kíván. A szerző – ismert nevelésszociológus – vizsgálati terepül az óvodát és az elemi iskolát választja. (A címben látszólag csak az iskola szerepel; oka, hogy a francia *école maternelle*-nek nevezik az óvodát.) Arról a szektorról van tehát szó, amely jogilag semmiéle szelekciót nem ismer. Az iskolában három tényező működik: a verbális-kommunikatív, a nem-verbális kommunikatív (pl. a gyerek szorongásának a tünetei), továbbá tárgyi és személyi körülmények, valamint az a társadalmi erőter, amelyben az iskola működik. A szerzőt, aki az egyik